
SERBIAN SPIRITUAL REVIVAL WEEK
XXII

**THE MIDDLE AGES
IN SERBIAN SCIENCE,
HISTORY, LITERATURE
AND ARTS
VI**

SYMPOSIUM
DESPOTOVAC–MANASIJA, August 22–24, 2014

Editorial Board

*Zlata Bojović, PhD (Belgrade, Serbia); Pavle Dragičević,
MA (Banja Luka, Republic of Srpska); Ekaterina Yakushkina, PhD
(Moscow, Russia); Gordana Jovanović, PhD (Belgrade, Serbia);
Radoslava Stankova, PhD (Sofija, Bugarska); Rada Stijović, PhD
(Belgrade, Serbia); Jelica Stojanović, PhD (Nikšić, Montenegro);
Ljiljana Stošić, PhD (Belgrade, Serbia) and
Wolfgang Steininger, PhD (Graz, Austria)*

Editor-in-Chief
GORDANA JOVANOVIĆ

DESPOTOVAC
2015

ДАНИ СРПСКОГА ДУХОВНОГ ПРЕОБРАЖЕЊА
XXII

**СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ
НАУЦИ, ИСТОРИЈИ,
КЊИЖЕВНОСТИ
И УМЕТНОСТИ
VI**

НАУЧНИ СКУП
ДЕСПОТОВАЦ–МАНАСИЈА, 22–24. АВГУСТ 2014

Редакција

*др Злаїна Бојовић (Београд, Србија), мр Павле Драгичевић
(Бања Лука, Република Српска), др Лекаџерина Јакушкина
(Москва, Русија), др Гордана Јовановић (Београд, Србија),
др Радослава Сїанкова (Софија, Бугарска), др Рада Сїијовић
(Београд, Србија), др Јелица Сїојановић (Никишић, Црна
Гора), др Љилана Сїошић (Београд, Србија) и др Волфганг
Шїајнингер (Грац, Аустрија)*

Главни уредник
ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ

ДЕСПОТОВАЦ
2015

Издаје
Народна библиотека „Ресавска школа“

За издавача
Санела Симић

Рецензенти
др Злата Бојовић (Београд, Србија)
др Гордана Јовановић (Београд, Србија)
др Рада Стијовић (Београд, Србија)
др Љиљана Стошић (Београд, Србија)

САДРЖАЈ

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ НАУЦИ, ИСТОРИЈИ, КЊИЖЕВНОСТИ И УМЕТНОСТИ VI

22–24. АВГУСТ 2014. ГОДИНЕ

Свечана беседа на отварању 22. Дана српскога духовног преображења
19. августа 2014. године (*Злајна Бојовић*)

9

РУДАРСТВО У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ

Музеј угљарства, Сењски Рудник
22. август 2014. године

Волфганг Шпайнингер (Грац): Рукопис Закона о рудницима деспота Стефана Лазаревића као значајан доказ високе културе писмености и језичке културе позносредњовековне Србије

13

Биљана Марковић (Београд): Правни и социјални положај рудара према Законику деспота Стефана за Ново Брдо

19

Ранко Баршић (Београд): Рударство у Србији у светлу етнолошких истраживања

29

Предраг Д. Дилићарић (Београд): „Детерминативни партиципи“ у Закону о рудницима деспота Стефана

41

Александра Јовановић (Храдец Кралове): Стална поставка Музеја угљарства у Сењском Руднику до 2012. године

51

Александар Вукојанац, Марко Вуковић, Раденко Цвијејић (Ресавица): Сењски Рудник – почетак рударења

75

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ НАУЦИ, ИСТОРИЈИ,
КЊИЖЕВНОСТИ И УМЕТНОСТИ
Народна библиотека „Ресавска школа“, Деспотовац
23–24. август 2014. године

- Рада Симијовић* (Београд): Павле Ивић као историчар језика
87
- Јелка Ређеј* (Нови Сад): Краљ Драгутин, грешник и покајник
97
- Гордана Јовановић, Александар Јаковљевић* (Београд): Топонимија
са освртом и на антропонимију у области Горња Ресава
у првој половини 16. века
105
- Злаиша Бојовић* (Београд): Српска средњовековна историја
у *Краљевсјиву Словена* Мавра Орбина
119
- Свејлана Томин* (Нови Сад): Дародавна активност у српском средњем
веку: владарке и супруге владара
129
- Павле Драгичевић* (Бања Лука): Баштински посједи
српских обласних господара
143
- Сјаноје Бојанин* (Београд): Амбра: лек средњовековне Србије
159
- Бранислав Цвејковић* (Јагодина): Трсатски реликвијар:
порекло структуре
175
- Бранка Иванић* (Београд): Остава сребрних и бакарних предмета
из манастира Манасија у збирци Народног музеја у Београду
199
- Марија Марић Јеринић* (Београд): Новац у остави из Манасије
у збирци Народног музеја у Београду
215
- Владимир Р. Поломац* (Крагујевац): О правопису и језику двају аката
о хиландарским међама из средине 15. века
235
- Марија С. Ђинђић* (Београд): О преводу *Житија десјоиша Сјефана*
Лазаревића на савремени турски језик
253

Мирјана Арџина (Бања Лука): Дубровачки препјевџ псалама
у 16. вијеку
263

Миљивоје Сїасић (Београд): Свети Сава у епском виђењу владике
Никанора Грујића и Јеле Спиридоновић Савић
273

Десанка Сїамаїновић (Београд): Милош Миљисављевић – писац,
сакупљач народног стваралаштва, биограф, издавач
289

Марина Ј. Сїасојевић (Београд): Елементи старокњижевног језика
у преписци Милосава Здравковића Ресавца
303

СЛОВО О ЋИРИЛИЦИ И ИДЕНТИТЕТУ

Основна школа „Деспот Стефан Високи“, Деспотовац
23. август 2014. године

Милош М. Ковачевић (Београд): Губљење ћирилице – пут ка губљењу
националног идентитета
313

Среїо З. Танасић (Београд): Шта нам значи ћирилица
и шта нам се дешава
323

Зоран Аврамовић (Београд): Ко све угрожава идентитет
српског језика?
333

ХРОНИКА

Санела Симић (Деспотовац): Хроника XXII Дана српскога
духовног преображења
349

ЕЛЕМЕНТИ СТАРОКЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА У ПРЕПИСЦИ МИЛОСАВА ЗДРАВКОВИЋА РЕСАВЦА*

У раду се указује на присуство фонетских, морфолошких и лексичких особина карактеристичних за старије типове књижевног језика код Срба (српскословенски, рускословенски, односно, без редакцијских обележја, црквенословенски и славеносрпски) у службеној и приватној преписци кнеза Милосава Здравковића Ресавца. Ови језички елементи, првенствено, представљају манир, особеност епистоларног стила у Србији 19. века, а, осим тога, одраз су и Здравковићеве учености и наклоњености књизи и „просвештенију“.

Кључне речи: епистоларни дискурс, књижевни језик, црквенословенски, српскословенски, рускословенски, славеносрпски, Милосав Здравковић Ресавца.

Епистоларни стил или дискурс као писани вид комуникације уопште, поред књижевног жанра, показује више врста стилских варијаната, најпре у зависности од тога да ли је реч о службеној или приватној преписци.¹ Службена преписка је строго формализована, шаблонизована, а у стилистикама се, рецимо, обрађује као део административног стила, те се у оквиру овог стила издваја кореспонденцијски стил, као што то чини Бранко Тошовић² или се кореспонденцијски стил разматра у оквиру пословног стила, као што то чине у својој стилистици Радоје Симић и

* Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Ј. Јовановић Симић, *Облици ословљавања у Вуковој преписци (Једно поглавље из историје српског епистоларног стила)*, Научни састанак слависта у Вукове дане 42/1, Београд, 2013, стр. 408.

² Б. Тошовић, *Функционални стилови*, Београд, 2002, стр. 355–380.

Јелена Јовановић³ итд. О епистоларном стилу писали су: Павле Ивић са аспекта историје језика, тј. о живом преплитању елемената књижевног и народног језика у приватној преписци у другој четвртини 19. века,⁴ Милош Луковић у студији о специјалним стиловима,⁵ Александар Младеновић, обрађујући језичке особености за време Првог српског устанка,⁶ Рада Стијовић, говорећи о кореспонденцијском стилу у новије време,⁷ обимно, са становишта прагматике, и о организацији структуре овог типа текстова у контрастивној студији Људмила Поповић⁸ итд. Посебно је важно нагласити да се пред крај 18. века и на самом почетку 19. веку пишу упутства којима се утврђују правила писања пословне преписке.⁹ Дакле, пословна кореспонденција у предвуковском периоду и те како је тежила да буде стандардизована. Из ових разлога, није необично што су писма у устаничкој Србији, а и после устанака била пуна словенизама као одлике високог и официјелног стила. Приватна преписка, с друге стране, своје адресанту оставља много више слободе у изражавању и нагиње разговорном језику.¹⁰

Предмет овога рада јесте указивање на графичко-ортографске особине и језичке особине на различитим нивоима – фонетском, морфолошком и лексичком – карактеристичне за старије типове књижевнојезичког израза код Срба (српскословенски, рускословенски, односно, без редакцијских обележја, црквенословенски и славеносрпски) које су заступљене у службеној и приватној преписци потеклој из пера кнеза Милосава Здравковића Ресавца. С једне стране, овај рад представља прилог проучавању епистоларног стила у устаничкој Србији све до шездесетих година 19. века и траговима средњовековног језичког наслеђа у њему, а са друге стране, осветљава језик овог истакнутог ресавског устаника и вође (уз оgradu да су могући и упливи писара).

³ Р. Симић, Ј. Јовановић, *Основи теорије функционалних стилова*, Београд, 2002, стр. 175–180.

⁴ П. Ивић, *Преглед историје српског језика*, Сремски Карловци – Нови Сад, 1998, стр. 206–207.

⁵ М. Луковић, *Специјални стилови*, у: Српски језик на крају века, Београд, 1996.

⁶ А. Младеновић, *Напомене о књижевном језику за време Првог српског устанка*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLVIII/1–2, Нови Сад, 2004, 7–26.

⁷ Р. Стијовић, *Српска кореспонденција новијег времена*, Годишњак за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Нишу XXII/9, Ниш, 2009, стр. 485–492.

⁸ Љ. Поповић, *Епистоларни дискурс украјинског и српског језика*, Београд, 2000.

⁹ То је *Алексија Везилића сочињеније о приватних и јубличних дјелах*, Вијена, 1785, и *Серјски секретар или руководство како сочињавају различњегша писма, квише, облизације, кониракције, ишестиаменџа, реверсе, коније и ир(оче)*, В Будимије, 1802.

¹⁰ Уп. П. Ивић, *нав. дело*, стр. 206.

Бројне чињенице везане за личност и дело овог ресавског првака, као и велики део његове преписке, доступнијим су тек недавно учинили у својој монографији *Милосав Здравковић – њрви човек Ресаве, ѡрагом ѡредања, зајиса и архивске грађе* Десанка Стаматовић и Бошко Обрадовић.¹¹ Осим на публикованој грађи и чланцима, књига је заснована на богатој архивској грађи – на преко 3.200 докумената. Од тога, највећи део представља преписка са књазом Милошем, али има и друге службене преписке, са другим кнезовима, спахијама, високим чиновницима и црквеним лицима, а најмалобројнија су приватна писма. Грађу су чинили и рачуни, признанице, пресуде, жалбе итд.¹² Наш корпус представљала су само писма Милосава Здравковића, којих у овој књизи има око 20.

Подсетићемо се основних биографских података овог ресавског кнеза и истаћићемо оне чињенице које су важне за његово школовање. Милосав Здравковић, најстарији син Милије и Живане, рођен је 1787. године у планинској Ломници, а касније је растао у породичној задрузи у питомијем Брестову. Описменио се у околним манастирима. Уз Карађорђеву сагласност, уписао је 1808. године Велику школу, али се због пораза на Чегру повукао, и Карађорђе га је 1809. године поставио за ресавског војводу и вођу Ресаваца.¹³ После слома Првог српског устанка, 1813. године, као заробљеник у Београдској тврђави, био је писар попа Дине Нишлије, код кога је уживао велико поверење и наклоност.¹⁴ Указом од 2. децембра 1815. године постао је господар Ресаве.¹⁵ Био је оберкнез Нахије ћупријске, човек од поверења књаза Милоша Обреновића (његов кум и ортак у трговини), совјетник, пуковник и кавалер, тј. носилац војних и других одликовања, надзиратељ градње мостова на Морави код Ћуприје и код Свилајнца, био је задужен за рудник у Миливи, високи државни чиновник и у време Александра Карађорђевића,¹⁶ дипломата у преговорима с Турском и Аустроугарском, први обавештајац Милошеве Србије, оснивач основне школе, болнице и мезулане у Свилајнцу, ктитор цркава и манастира итд. Био је велики поклоник књиге и „просвештенија“, полиглота, пренумерант. Пензионисан је 1853. године, на сопствени захтев, указом кнеза Александра Карађорђевића. Умро је у Свилајнцу 1854. године.

¹¹ Д. Стаматовић, Б. Обрадовић, *Милосав Здравковић – њрви човек Ресаве, ѡрагом ѡредања, зајиса и архивске грађе*, Свилајнац–Деспотовац, 2013.

¹² *Истио*, стр. 9/1–2 (број иза косе црте означава стубац).

¹³ *Истио*, стр. 32/1.

¹⁴ *Истио*, стр. 32/2.

¹⁵ *Истио*, стр. 38/1.

¹⁶ *Истио*, стр. 7/1.

Његово описмењавање заснивало се на средњовековној традицији, у школама које су се неговале при манастирима и црквама, односно настави коју су изводила црквена лица, тј. углавном они који су завршили богословију. Почео је да учи школу у Иванковцу, у кући извесног газда Милоја, одакле их је растерао ћупријски муселим, а затим код ресавског проте Милије у Ломници.¹⁷ Његово читање, писање и рачун били су сасвим солидни јер је 1808. године испунио услов да се упише на Велику школу. Полазници су били синови добростојећих људи, и то они који већ добро знају писати, читати и рачунати, како би од 1. септембра могла почети настава. Од другог полугодишта, са двадесетједногодишњим Милосавом Здравковићем у клупи су се нашли: Карађорђевић син Алекса, Вук Стефановић Карацић, Јефрем Ненадовић, син Јакова Ненадовића, и његов синовац Сима, Јовица Миловановић, синовац Младена Миловановића, Илија Чарапић, син војводе Васе Чарапића, и још тринаесторица младића описмењених у предустаничкој и устаничкој Србији.

Наиме, Милосав Здравковић био је школски друг Вука Карацића, касније његов домаћин у Свилајнцу на пропутовањима кроз Србију, једини пренумерант из Свилајнца за *Српски рјенчник* 1818. године и пренумерант за сва остала Вукова дела. Био је претплатник и на *Новине сербске из царсџвујучег града Вијене*.¹⁸ Изгледа да је био у присним односима са Димитријем Давидовићем, који га је запамтио и поменуо у својим новинама као јединог претплатника ван књажевске куће још 1817. године. Међутим, Вук га једино помиње у *Српским народним њословицама*, тек 1849. године, уз причу о Грку и берберину, коју је код Ресавца и записао. Могуће познанство кнеза Милосава Здравковића са Људевитом Гајем не може се објаснити, иако му син Јован преноси поздраве од Гаја.¹⁹ Своју љубав према књизи преносио је и на своје ближње, синове, браћу, братанце, писара, свештенике, па се штампана књига ширила у овом крају.²⁰

Осим немачког, који је учио на Великој школи, Милосав Здравковић Ресавца знао је и турски, за који нема података када га је и како је (на)учио.²¹ Не зна се да ли је знао грчки, али има индикација, јер је свом сину у писму препричавао садржај захвалнице коју је добио из Јерусалима зато што је дао прилог за цркву Светог гроба.

Од сачуваних писама кнеза Милосава Здравковића Ресавца, највише је оних које је упутио кнезу Милошу, затим свом писару Петру

¹⁷ *Исџо*, стр. 31/2.

¹⁸ *Исџо*, стр. 72/1.

¹⁹ *Исџо*, стр. 77/2.

²⁰ *Исџо*, стр. 77/1.

²¹ *Исџо*, стр. 88/1.

Георгијевићу (Ђорђевићу), а од оних упућених сродницима – писма брату, сину Јовану, једно супрузи Јелени и два супрузи Станији итд.

Најпре неколико напомена о графици у сачуваним писмима кнеза Милосава Здравковића Ресавца. Писана су писаним словима, уз коришћење старе графици. Дебело јер се веома често употребљава на крају речи које се завршавају сугласником. Рецимо, доследно га користи на крају свога имена и презимена: *Милосавъ Здравковићъ, членъ суда народнѣго*. За разлику од дебелог јера, употреба танког јера је функционална, односно користи се као део диграфа често уз *л* и *н* за обележавање /љ/ и /њ/. Лигатуре *я, ю* користи иза вокала у гласовној вредности /ja/, /ju/, али и иза *л* и *н* у гласовној вредности /ља/, /ња/, /љу/, /њу/, па чак користи, истина веома ретко, и *ѣ* у гласовној вредности /je/ под утицајем руске редакције.²² За обележавање гласовне вредности фонеме /j/ најчешће користи јоту, али некада и *й*. Графему *е* употребљава и за обележавање гласовне групе /je/ у иницијалној позицији: *есамъ*. Занимљиво је да користи и акценатске знаке, као у писму Станији (стр. 389–390).

Када су посредни фонетске црте карактеристичне за редакцијске типове књижевног језика, може се рећи да доминирају славенизми преузети из руске редакције.

То је видљиво, пре свега, у рефлексима полугласника.

Среће се рефлекс тврдог полугласника *о*: *во училишиѣ, Воскресенија, совершиши, ѿочно совершиши, совершујемо, соѿим, содружесѣво*.

Рефлекс меког полугласника *е*: *Оѿчесѣву, љубезнејше, љубезни, член*.

Иницијална група *в(ѣ)-* се на неким местима не вокализује:

Високославному ѿйечийѣлсѣву внутирени дела

Вречена ѿисма.

Вокално *л* даје *ол* доследно у називу чина: *ѿолковник*, док је на другим местима уобичајено *у*.

Самогласничко *р* некада се доноси као *ер*, а некада као *р*:

Сербију држали верховноме кнезу и ѿредводиѣљу народа сербскаго, али: *верховному кнезу уѿравниѣљу народа Сербскаго : Госѿоде Сербске; совершиши, али и совершиши*.

Рефлекс јата је готово доследно екавски, под утицајем матерњег говора, па чак и у речи *совеѣи*. *Совеѣи* се спорадично бележи. Међутим, на неколико места бележе се војвођански икавизми: *гди, свагди*.

Рефлекс назала предњег реда карактеристичан за руску редакцију кнез Милосав Здравковић користи једино у речи: *началничесѣво*.

²² С. Стијовић, *Словенизми у Његошевим ѿсничким делима*, Сремски Карловци – Нови Сад, 1992, стр. 82.

Предлог *од* бележи се у варијанти *оѿ*, некада написан са дебелим јером, некада без њега.

Од морфолошких црта издвајају се стари облици личних заменица, као и облици заменичко-придевске деklinације на *-аго/-его*. Рецимо, акузатив заменице за треће за лице: *ѿаки его ѿримили у Содружесѿво Тамошње да буде*; датив личне заменице за прво и друго лице множине: *ѿокорное оѿ нас вами ѿоздравље*, али ово није доследно. Среће се и савремени облик: *ѿоѿиом вама јавламо*, али и дијалектизам у истој реченици у којој је употребљен и стари облик: *И за сваѿиѿа нами одѿишиѿе љубимо ви скуѿи ми сви кмѿѿови ресавски*.

Среће се употреба партиципа: *Блаженоѿочившег Карађорђа* итд.

Затим од творбених црта издвајамо употребу именица на *-ије*: *ѿо усмоѿренију, ѿо ѿришесѿвију, Среѿеније, служсеније, воскресеније*; затим, апстрактне именице на *-сѿво*: *дружесѿво, ѿравѿиѿельсѿво, началничесѿво* итд.

У обраћању, и када пише књазу и када пише својој жени Станији или писару Петру, распитујући се за здравље породице, стоји *здравсѿвјуѿије*, поред *здрављ/здрава буди* у приватним писмима. Такође, обраћање са *ви* без обзира на титулу и степен сродства постало је у писмима уобичајено још у Карађорђево време, што кнез Милосав доследно примењује.²³ Ове црте се јављају и у службеним дописима, али и у преписци са породицом, а као што се види, везане су за поједине лексеме.

Кнез Милосав Здравковић, описмењен на традицији негованој у средњовековним манастирима и црквама ресавским, иако познаник и поклоник Вуков, у својој службеној, а видели смо, и приватној преписци одржава манир високог стила заступљеног у Кнежевини Србији у епистоларном дискурсу, макар то било у обраћању адресату. Сагледавајући писма Милосава Здравковића Ресавца, видимо да се фонетске, морфолошке и лексичке особености различитих типова књижевног језика предвуковског периода веома добро чувају у једном језичком подстилу – епистоларном и у другој половини 19. века, у време када је Вукова реформа увелико узела маха.

²³ *Исѿо*, стр. 40/1, нап. 68.

Марина Спасоевич

ЭЛЕМЕНТЫ СТАРОЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА В ПЕРЕПИСКЕ
МИЛОСАВА ЗДРАВКОВИЧА РЕСАВЦА

Резюме

В работе подчеркиваем наличие фонетических, морфологических и лексических свойств, характерных для старых типов литературного языка у сербов (сербскославянский, русскославянский, точнее без редакционных характерных черт церковнославянского и славяносербского) в служебной и частной переписках князя Милосава Здравковича Ресавца. Данные языковые элементы, прежде всего, представляют собой манеру, особенность эпистолярного стиля в Сербии в XIX веке, и, кроме того, они являются отражением учености Здравковича, его склонности к книгам и просвещенности.